

Metka FUJS

OBLIKOVANJE NARODNE IDENTITETE PRI PREKMURSKIH IN PORABSKIH SLOVENCIH

Narodno identiteto lahko iščemo v prepletu že z rojstvom dodeljenih etničnih posebnosti in množice različnih, predvsem kulturnih vplivov, ki oblikujejo vsako, na kakršenkoli način opredeljeno kulturno enoto. Tako se oblikuje narod kot kulturna in jezikovna skupnost, ne glede na državne ali druge politične meje¹ in tako se je oblikoval današnji slovenski panonski prostor. Skozi zgodovino so ga delile in obdajale številne kulturne, politične, etnične ali narodne, verske in druge meje. Te mu še danes, kljub vedno večji univerzalizaciji, dajejo svoj pečat obenem pa je ta prostor veliko bolj povezan s sosednjimi pokrajinami in deželami ter kulturnimi vplivi, ki so jih oblikovali, kot se včasih zdi. Najprej in predvsem so ga oblikovale geografske in s tem povezane komunikacijske danosti in šele nato verske, politične in etnične ali narodne. Zato sta si predvsem po načinu bivanja, delno pa tudi razmišljanja in izražanja veliko bolj blizu slovenski, madžarski ali avstrijski panonski človek kakor npr. slovenski panonski in alpski človek, ki ju sicer družijo skupni jezik in skupni etnični izvor.

Ne oziraje se na narodno pripadnost je zato nek kulturni prostor torej veliko več kot nekaj, kar naj bi omejevale politične, verske ali narodne meje, ki jih med enakimi ali podobnimi postavljajo zgolj kratkovidni lokalizmi. Je skupek različnih identitet, ki se prepletajo v različnih odvisnostih in narodna identiteta je zgolj ena izmed njih. Prispevek o narodni identiteti prekmurskih in porabskih Slovencev bi zato lahko bil popoln oz. nam dal pravo predstavo tudi o sami kulturni enoti, ki jo imenujemo Prekmurje ali Porabje na Madžarskem, šele v povezavi z drugimi podobnimi etnološkimi, antropološkimi, lingvističnimi, umetnostnimi, sociološkimi in drugimi raziskavami. Še posebej pa je za prikaz oblikovanja narodne identitete pomembno poznati kako se je etnično oblikoval določeni prostor kajti prav etnogeneza je osnova in pogoj za vse prihodnje oblike narodnega oblikovanja, opredeljevanja in izražanja.²

Glede na geografske danosti, ki so pogojevale določeni tip življenja lahko v skladu z navedenim kot poseben kulturni prostor označimo celotno področje panonske nižine. Enako lahko opredelimo kot posebno kulturno enoto tudi današnji slovenski panonski prostor tem bolj, ker ga povezuje še isti etnični izvor prebivalstva in enak jezik, kot posebna kulturna kategorija. Znotraj tega prostora se je zaradi političnih meja oblikovala posebna geografska in zgodovinska enota, ki jo danes imenujemo Prekmurje. Skozi zgodovino je ta prostor, ne glede na cerkve-

¹ Stane Južnič: Identiteta, Ljubljana 1993, 278.

² Strnjen pregled razmerja med slovanskim, nemškim in madžarskim prebivalstvom v Spodnji Panoniji v 9. in 10. stoletju imamo v: Peter Štih: Madžari in slovenska zgodovina v zadnji četrtini 9. in v prvi polovici 10. stoletja, v: Zgodovinski časopis, 1983, 3/37, 171. - 201.

noupravno ali civilnoupravno pripadnost, prav zaradi etnične sestave svojega prebivalstva znotraj teh uprav predstavljal posebnost in na osnovi te pripadnosti se je oblikovala tudi njegova narodna pripadnost.

S Slovenci naseljeni prostor severno od Mure so skozi zgodovino različno imenovali. Glede na geografsko lego se v dokumentih zagrebške škofije uporablja ime *Districtus Transmuranus*. V času najhujših sporov glede cerkvene jurisdikcije v Zalski županiji med Zagrebom in Veszpremom, v 13. in 14. stoletju, se prekmurske župnike opisuje kot "plebanos vestros Transmuratos"³, torej kot župnike preko Mure. Leta 1692 župnije beksinskega arhidiaconata na tem področju kot "parochiae in Archidiaconatu Bexin districtu Trans Murano", v letih pozneje pa "districtus Transmuranus..." ali "... Districtus Transmurani"⁴, vedno kot področje preko Mure ali današnje Prekmurje. Precizneje je to le tisti del Prekmurja, ki je cerkvenoupravno pripadal zagrebški škofiji. Po koncu prve svetovne vojne, predvsem pa po priključitvi tega področja k Sloveniji leta 1919 se - razen pri domačih piscih - skoraj popolnoma uveljavi ime Prekmurje, ker tako kot iz zagrebške strani, tudi iz ostalih delov slovenskega prostora, geografsko prav to pomeni.

Glede na narodno pripadnost se v administrativni terminologiji győrske škofije področje slovenskih župnij v Železni županiji označuje z izrazom *Tótság*, izhajajoč iz imena *Tót*, kakor so Madžari imenovali tiste Slovence s katerimi so se srečali ob svojem prihodu v panonski prostor in so sami sebe imenovali Sloveni, svoj jezik pa slovenski (Torej so s tem izrazom označevali Slovence in Slovake op. M.F.). Győrski vizitacijski zapisnik iz leta 1698 pravi, da področje tako imenujejo Slovani, ki tod bivajo. Leta 1714 je področje med Štajersko in reko Rabo označeno kot "Disctrictus Tótság..." in pomeni v bistvu ozemlje soboške dekanije.⁵ V prevodu je to slovanski okraj ali v primeru Prekmurja slovenski okraj in je lahko osnova za poznejša slovenska imena tega področja. Franc Temlin, avtor prve knjige v prekmurskem jeziku - prevoda Lutrovega Malega katekizma iz leta 1715 - je v svojem pismu nemškim pietistom v Halle, enkart v letih 1714 ali 1715, pokrajino iz katere izhaja imenoval Sklavonija in sicer: "Kajti vsespoštovani gospodje, na moji rodni zemlji, ki je Sklavonija in živi na meji spodnje Ogrske proti zahodu, med Štajersko in Ogrsko in kjer se tudi neki del in okrožje Železne županije ponaša s tem imenom, je skupina ljudi, nemajhna po številu, ki je predana evangeličanski veri."⁶ Slovensko ime tega področja je bilo prvič zapisano v knjigah katoliškega pisca Mikloša Küzmiča leta 1780. Imenoval ga je Slovenska okrogline.⁷ Kljub lepemu slovenskemu imenu sam v komuniciranju z Madžari uporablja tudi ime Vandalija

³ Ivan Zelko: Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju, v: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor 1978, 109.

⁴ Ivan Zelko: Cerkenoupravni položaj Slovenske krajine od 798 do 1958, v: Zbornik soboškega muzeja 3, 1993/1994, 44.

⁵ Ivan Zelko: Zgodovinski pregled cerkvene uprave....111.

⁶ Vilko Novak: Pismo Franca Temlina nemškim pietistom, v: Slavistična revija, 18/1970, 3-4, 252.

⁷ Primer naslovnice od Mikloša Küzmiča prirejenih Svetih evangelijev: Szvéti evangyliomi pouleg Kalendárioma i réda Rimszkoga na Vsze Nedelne, i Szvétesnye Dni z- Obsinszkoga szvétoğa Piszma po zapouvidi nyih Goszposztva i Náj Visse Postüvanoga Goszpodina Szily Jánosa, z- Gornyega Szopora, Szombotelskoga Püspeka, na Sztari Szlovenszki jezik Po postüvanom Goszpoudi Küzmics Miklósi, Szvétoğa Benedeka Fare Dühovniki, ino *Okrogline Szlovenszke Vice- Öspörössa obrnyeni*, i sztroskom onoga Nyih Goszposztva Püspeka vö zastampani. (podčrtano M.F.)

npr. v pismu sombotelskemu škofu Szilyu: "Naj vidi Vandalija vsaj ob koncu stoletja svoj jezik v tisku..."⁸ Za tukaj živeče Slovence so namreč Madžari uporabljali tudi izraz Vendi, kar je direkten prenos nemškega imena za Slované Winden⁹ in iz tega izpeljali tudi poimenovanje prostora, kjer so bivali kot "Vendvidék". Iz tega je sledila zmota, da je Vend enako Vandal in teorija o vandalskem izvoru tukaj živečih Slovencev, ki zanika njihov slovanski izvor. Da je vsa teorija temeljila le na podobnosti imena in ne na nekih stvarnih raziskavah nam pove že dejstvo, da se nihče od tako pišočih ni opredelil do tukaj živečih Slovencev kot do Germanov, saj so bili Vandali navsezadnje germansko ljudstvo. Zanesljivo je na podobnem nivoju razmišljal tudi sombotelski škof s katerim si je dopisoval Küzmič, saj pravi, da Vendi niso Slovani, da živijo med Monoštrom in Radgono, obenem pa tudi, da imajo skoraj skupen jezik s sosednjim štajerskim, koroškim in kranjskim ljudstvom.¹⁰ Enako je razmišljal tudi avtor 13. poglavja - ali Jožef Torkoš ali Štefan Küzmič - v Predgovoru k Novemu zakonu Štefana Küzmiča iz leta 1771, saj pravi: "Zadosti nam bo, če druge izpustimo in se spomnimo Kranjcev in spodnjih Štajercev, kateri so, kakor menimo, skupaj z našimi ogrskimi Slovenci v županijah Železni, Zala in Šomogjski ostanki tistih Vandalov, ki so v petem stoletju po Kristusovem rojstvu odšli iz tega kraljestva v Vlaško in Špansko državo, od tam pa so odpluli čez morje v Afriko."¹¹ Za tega avtorja so torej vsi Slovenci Vandali in ne zgolj Prekmurci, kakor se je pogosto dokazovalo, predvsem ko se jih je želelo ločiti od ostalih Slovencev. Za Mikloša Küzmiča pa je bolj verjetno, da je ime Vandalija uporabljal zgolj v komuniciranju s škofom, saj sicer svoje knjige in jezik, ki ga uporablja striktno imenuje slovenski, kakor ga slovenski imenujejo tudi vsi ostali prekmurški protestantski in katoliški pisci te dobe, ne glede na to ali so imeli različne pojme o izvoru svojega ljudstva. Vsak dvom glede tega bi moral odpraviti Mátyás Ráth, urednik časopisa *A Magyar Hírmódó* in luteranski pastor, ki je leta 1782 z veliko naklonjenostjo poročal o izidu Küzmičevih knjig in obenem kot prvi Madžar zavrnil vendsko ali vandalsko teorijo o izvoru prekmurških Slovencev, ki so bili zanj Slovani in nič drugega.¹² Da se to ni zgodilo nam dokazuje število njenih prvržencev, ki jih lahko delimo v nevedne in tiste z določenim političnim ciljem, v naslednjih več kot stopetdesetih letih, nekaterim pa še danes ne da miru. Med zanimivejšimi in morda tudi najnevarnejšimi, saj je predstavljala temelj madžarske nacionalne politike v Prekmurju v drugi svetovni vojni, je bila teorija prekmurskega rojaka Sándorja Mikole, ki jo je leta 1928 strnil v svoji knjižici "Vendstvo v preteklosti in danes".¹³ Ta je izdelal nekakšno sestavljenko iz različnih virov, v katerih se uporabljajo izrazi Wind, Windisch oziroma Vend pa celo Venedi ali Veneti in krajevnih ali ledinskih imen podobnega izvora ter prišel do spoznanja, da so Prekmurci ostanek ilirsko- keltskega ljudstva, ki je živelo tukaj že pred priho-

⁸ Ivan Škafar: Iz dopisovanja med škofom J. Szilyem in Miklošem Küzmičem v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami, v: Slavistična revija 1975, 23, 1, 88.

⁹ Vilko Novak: Madžari o Vendih, v: *Archeo* 1990, 10, 107. - 110.

¹⁰ Ivan Škafar: Madžari o prvih štirih knjigah Mikloša Küzmiča, v: *ČZN* 1975, 2, 248.

¹¹ Mihael Küzmič: Predgovori Štefana Küzmiča, Ljubljana 1981, 27. Teksti so prevedeni v danes berljivo slovenščino in jih v takšni obliki tudi citiram (op. M. F.).

¹² Ivan Škafar: Madžari o prvih... 252. - 253.

¹³ Mikola Sándor: *Vendség multja és jelene*, Budapest 1928.

dom Rimljanov. V času močne slovanske naselitve v panonski nižini se je to ljudstvo poslovanilo in zato tudi govori nekakšno obliko slovanskega jezika. Vendar sedaj že tisoč let biva v okrilju madžarske države pod vplivom madžarske kulture in jezika in zato tudi čuti madžarsko in se ima za madžarsko. Po Mikoli torej pomeni biti Vend, biti na najboljši poti, da postaneš Madžar.

Vsekakor imeni Vendvidék in Tótság v madžarskih virih pomenita prostor, kjer bivajo Slovenci, enako kot to pomeni Slovenska okroglina ali Slovenska krajina. Slednje ime zasledimo prvič v Sztarinah 'szeleznih ino Szalaszkih Szlovenov, rokopisu Jožefa Košiča, ki naj bi ga napisal po letu 1845, torej več let po tistem, ko je tudi sam dojel zmotnost svoje vandalske teorije. Njegov članek "Ali so na madžarskem Vandali" objavljen v reviji Tudományos Gyűjtemény leta 1827¹⁴ je namreč ostro zavrnil madžarski duhovnik in zgodovinar Lajos Bitnitz, ki ga je opozoril, da jezik prekmurskih Slovencev ni veliko drugačen od tistega, ki ga govorijo na Spodnjem Štajerskem in na Kranjskem in da ima ta jezik svojo katedro v Gradcu in Ljubljani.¹⁵ Ime Slovenska krajina se je ob koncu 19. stoletja udomačilo pri mnogih prekmurskih piscih - predvsem potem ko je beseda Tót začela med Madžari dobivati slabšalni prizvok - in so ga uporabljali vse do druge svetovne vojne, nekateri pa ga uporabljajo še danes. Že pri Košiču je pomenila Slovenska krajina celotno področje današnjega Prekmurja in Porabja enako kot so tudi madžarski viri 19. stoletja prenesli ime Tótság ali Vendvidék na celotno to področje.

Nobeno od navedenih imen tega prostora v zgodovini ni pomenilo tudi neke zaključene cerkvenoupravne ali civilnoupravne enote. Po augsburškem miru leta 955 je ozemlje današnjega Prekmurja sicer spadalo v madžarsko interesno področje, vendar ga ni nihče resnično upravljal. Cerkevno ga je do leta 1075, glede na počasnost vatikanskih mlinov, verjetno tudi po ustanovitvi škofij v Györu (998) in Veszpremu (1002), ponovno upravljal Salzburg v kolikor je bilo zaradi neurejenega položaja in nemirnih obmejnih razmer to sploh mogoče. Tudi po vključitvi v madžarsko civilno in cerkveno upravo okrog leta 1090, je ostalo ozemlje današnjega Prekmurja več ali manj razdeljeno. Cerkvenoupravno je bilo vsaj formalno združeno pod zagrebško škofijo od njene ustanovitve leta 1094 pa do razmejitve z györsko škofijo leta 1176 in nato od ustanovitve sombotelske škofije leta 1777 oz. prevzema formalne jurisdikcije nad Prekmurjem brez Porabja s strani lavantinske škofije leta 1923.¹⁶

Civilnoupravno je bilo od časa premaknitve madžarsko - nemškega obrambnega pasu na Kučnico in Radgono razdeljeno med Zalsko, ki ji je pripadlo t.i. dolnje Prekmurje in Železno županijo, ki ji je pripadlo t.i. gornje Prekmurje s Porabjem. Meja med županijama je potekala na črti med Muro pri Dokležovju, Bogojino in današnje slovensko - madžarsko mejo severno od Motvarjevca. Takrat postavljena županijska meja je bila tako ali drugače aktualna skozi vseh prihodnjih devetsto let, bodisi kot meja med zemljišči Gornja Lendava in Belmura ali Murska Sobota ter Dolnja Lendava, kot meja med soboškim in lendavskim okrajem ali še do pred

¹⁴ Kosics József: Vannak-e Magyar országbán Vandalusok?, v: Tudományos Gyűjtemény 11, 1827, VI, 71.-79.

¹⁵ Vilko Novak: Jožef Košič, prekmurski pisatelj, v: Košič in njegov čas, Budimpešta 1994, 13. - 14.

¹⁶ Ivan Zelko: Zgodovinski pregled cerkve uprave....103. - 119.

kratkim, med soboško in lendavsko občino. V takšno razdelitev so nekoliko posegle le jožefinske reforme v katerih je bilo to področje razdeljeno v tri okraje ali processuse: Tótság s sedežem v Monoštru, Őrség s sedežem v Őriszentpéturu in Vendvidék s sedežem v Murski Soboti, ki pa so bili z Leopoldom II. ponovno ukinjene. Drugi poseg je bil nekajdnevni zvezdni trenutek Vilmoša Tkalca, ki je od 29. maja do 4. junija 1919 področje gornjega Prekmurja, na jugovzhodu razširjeno do črte: Mura pri Gornji Bistrici, Polana in Genterovci pri današnji slovensko - madžarski meji, združil v svoji Murski republiki.¹⁷

Osrednji pomen v oblikovanju etnične skupnosti in tako tudi naroda ima jezik. Največ je za uveljavljanje narodnih jezikov v Evropi in tako tudi pri nas storila reformacija, ko je zahtevala, da naj imajo verniki dostop do verskih resnic neposredno v svojem jeziku. Zaradi močne opore med ogrskim plemstvom je protestantizem prodril med tukajšnje slovensko prebivalstvo takrat, kot v ostale slovenske pokrajine in dežele, ter pustil globlje korenine že sredi 16. stoletja. Leta 1539 se že omenja študent, nek "Panonec" Gašpar iz Monoštra na lutrovske univerzi v Wittenbergu. Med leti 1552 in 1555 pa še nekateri drugi Prekmurci in Porabci, ki so postali pozneje v pokrajini tudi prvi pastori v krajevnih protestantskih skupnostih.¹⁸ Glede ohranjanja in izražanja v narodnem jeziku sta se takrat v Prekmurju prepletla dva pomembna momenta. Prvi je dejstvo, da je področje tik pred reformacijo, zaradi neurejenih cerkvenoupravnih razmer, neformalno v celoti ponovno upravljala zagrebška škofija, kar je ugodno vplivalo na ohranjanje narodnega jezika. V Zagrebu šolajoči se duhovniki so se tam seznanjali s podobnim kajkavskim jezikom, v katerem so opravljali obrede in vanj prevajali stare cerkvene pesmi, nekatere molitve in obredne obrazce. Po istem vzorcu so nastale tudi prekmurske cerkvene rokopisne pesmarice, v katerih so bili zapisani prevodi davnega repertuarja cerkvenih liturgičnih pesmi, še iz 13. stoletja.¹⁹ Kontinuiteta prisotnosti kajkavskega jezika v Prekmurju se je nadaljevala tudi v času reformacije, ko so bile tukaj močno prisotne tudi kajkavske knjige, ki so jih tiskali v tiskarni kalvinca Jurija Zrinskega v Nedelišču. Poleg zgodnje protestantske opredelitve tukajšnjih zemljiških gospodov v povezavi z ogrskimi in sosednjimi hrvaškimi reformacijskimi prizadevanji je drugi pomemben moment vpliv protestantizma iz Kranjske, Koroške in Štajerske, ter po potujočem ljubljanskem tiskarju Janžu Mandelcu tudi z Gradiščanskega. Ko so bili leta 1598 protestantski predikanti pregnani iz avstrijskih dežel, so skupaj z verniki našli zatočišče onkraj Mure pri ogrskih plemičih. Nekaj sob jim je v svojem gradu na Petanjcih odstopil tudi Tomaž Nádasdy.²⁰ Edina protestantska vizitacija iz leta 1627 omenja tri slovenske knjige najdene pri cerkvi sv. Trojice v Petrovcih in sicer: Hieronimovo Biblijo s strganimi listi, Spangenbergovo Nemško postilo za nedelje in praznike in Trubarjev prevod Lutrove Hišne postile, ki so jih gotovo prinesli iz avstrijskih dežel pregnani kranjski duhovniki.²¹

Vzpodbuden odnos protestantov do pisanja v materinem jeziku je našel svoj

¹⁷ Miroslav Kokolj: Prekmurje v prevratnih letih 1918-1919, v: *Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918-1920*, Murska Sobota 1981, 148. - 169.

¹⁸ Franc Šebjanič: *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev*, Murska Sobota 1977, 14.

¹⁹ Vilko Novak: *Viri prekmurske duhovnosti*, v: *Znamenje* 1988, XVIII, 2, 103. - 104.

²⁰ Ivan Zelko: *K zgodovini reformacije v Prekmurju*, v: *ČZN* 1939, 116.

²¹ Ivan Zelko: *Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju*, v: *ČZN* 1973, 1, 120.

odmev v prvih časovno in krajevno izpričanih jezikovnih spomenikih: Martjanski pogodbi iz leta 1643²² in že omenjeni zbirki cerkvenih in svetnih pesmi, zapisanih med leti 1649 in 1710, t.i. Martjanski pesmarici.²³ Oba omenjena prekmurska dokumenta sta nastala pod močnim vplivom kajkavskega jezika. Toda, čeprav je zagrebška škofija s svojimi duhovniki in knjigami zaradi podobnosti v jeziku ugodno vplivala na ohranjanje slovenskega jezika, tukajšnji Slovenci, sicer razumljive knjižne kajkavščine, nikoli niso sprejeli za svoj jezik.²⁴ Za razliko od zagrebške se je györska škofija le malo menila za svoj slovenski okraj in njegov verski, pozneje seveda tudi narodni položaj. Na to nas opozarja tudi prisotnost duhovnikov zagrebške škofije na njenem področju. Najbolj pa se je to pomanjkanje zanimanja pokazalo v času rekatolizacije, ko so se morali tudi oni posluževati kajkavskih knjig.

Potem, ko so protestanti po popolni rekatolizaciji do leta 1732, izgubili župnije, so začeli vero oznanjati preko narodnih vrednot, katerih najpomembnejša je jezik. Vplivanje na duhovno usmeritev ljudi pa je potekalo preko knjig, učiteljev in uradnikov in ne več preko župnij. Pomembno vlogo je imel pri tem pietizem, katerega eden izmed začetnikov je bil August Hermann Francke. Prizadeval si je širiti krščanski evangelij po vsem svetu in je v ta namen namesto dogmatske pravovernosti želel udejanjiti nekatere konkretne naloge za poživitev vere med različnimi ljudstvi. Pietistično tiskovno središče v saškem mestu Halle je zato prevzelo skrb za redno prevajanje protestantskih knjig za Slovence in Madžare in v ta namen iskalo stik s protestanti in njihovimi pisatelji v teh deželah.

Po že omenjenem Temlinovem pismu nemškim pietistom, je prav njihovo središče v Halleju leta 1715 poskrbelo za izdajo prve prekmurske knjige: prevod Lutrovega Malega katekizma, prirejenega po madžarskem prevodu t.j. Györskem katekizmu, ki je prav tako izšel v Halleju leta 1709. Franc Temlin je na prvi strani zapisal, da je ta katekizem: "... zdai pak na szlovenszki jezik preloženi..." Sloveni, slovenski, vogrski Slovenci, slovenski jezik, stari slovenski jezik pa so izrazi, ki so jih za sebe in svoj jezik takrat uporabljali Prekmurci. Včasih jih je pri komuniciranju z Madžari ali drugimi tujci sicer zamotilo njihovo poimenovanje svojega ljudstva, toda v knjigah, ki so jih pripravljali se niso motili.

Slovenski značaj prvega prekmurskega abecednika iz leta 1725: Abecedarium Szlovenszsko, evangeličanskega učbenika s primeri zlogovanja in nekaterimi pripomerkami za verouk, je že v naslovu poudaril neznani avtor. V Halleju je leta 1747 izšel tudi prevod Réd zvelicsánsztva, ki ga je avtor Mihael Sever z Vaneče posvetil "Lüblénomi Szlovenszkomi Národ, steri Evangelicsánszko Vöro vadltüe". Štefan Küzmič je svoje temeljno delo Nouvi zákon ali Testamentom... "zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obnyeni" leta 1771 posvetil: "... našim med Muro in Rabo prebivajoučim Slovenom" in je v Pedgovoru h knjigi zapisano: "Kdo bo torej kratil našim med Muro in Rabo prebivajoučim Slovencem te svete božje knjige prevajati na svoj jezik, v katerem edino razumejo Boga, ko jim govori po prerokih in apostolskih pismih? Gospod Bog tudi njim zapoveduje, naj jih berejo,

²² Ivan Škafar: Jožef Bagáry, Anton Trstenjak in Martjanska pogodba iz leta 1643, v: kronika 1972, 1, 42. -49.

²³ Vilko Novak: Prekmurske rokopisne pesmarice, v: Jezik in slovstvo 1973/74, 212. - 217.

²⁴ Martina Orožen: Košičev prispevek k zvrstnemu oblikovanju knjižne prekmurščine, v: Košič in njegov čas, Budimpešta 1994, 109.

da jih zmodrijo za zveličanje po veri v Jezusa Kristusa. Tega pa ne morejo čakati iz Trubarjevega, Dalmatinovega, niti iz Francelovega ali kakšnega drugega prevoda. Ta jezik naših ogrskih Slovencev ima namreč za razliko od vseh drugih dosti njim tujega in svojega lastnega.²⁵ Prav iz 13. in 14. poglavja Predgovora je razvidno, da je Küzmič, kakor tudi ostali prekmurški pisci, poznal Trubarjeve in Dalmatinove slovenske prevode, vendar se je zaradi razlike v jeziku, odločil za svojega. Prekmurci so se tedaj torej imeli za Slovence, zavedali so se sorodnosti, vendar se še niso istovetili s Slovenci v Notranji Avstriji. So se pa le-ti, predvsem slavisti, prav preko Küzmičevega dela prvič seznanili z ustvarjalnostjo tukaj živečih Slovencev. Novi zakon je bil v naslednjih štirih izdajah natisnjen brez tega Predgovora.²⁶

Pozitivna za povezanost in oblikovanje današnjega Prekmurja je bila cerkvena združitev katoličanov v sombotelski škofiji leta 1777. Naklonjenost njenega prvega škofa Jánosa Szilya tukajšnjemu slovenskemu prostoru, njegovemu narodu in posebnostim njegovega jezika je vzpodbudila k pisanju v svojem jeziku Mikloša Küzmiča. Z njim so pobudo pri oblikovanju narodne identitete pri Slovencih na Ogrskem prevzeli katoliški duhovniki. Kako boleče so le-ti čutili pomanjkanje knjig v jeziku ljudstva, med katerim so delovali in nezanimanje oddaljene györske škofije za njihov položaj, spoznamo iz dopisovanja med škofom Szilyem in Küzmičem.²⁷ Leta 1780 so tako s škofovo finančno pomočjo izšle tri Küzmičeve knjige: Szvétí evangyliomi "... na sztári szloveszki jezik obrnyeni...", Krátka summa velikoga katekizmusa in Szlovenszki silabikár ali abecednik, leta 1783 Kniga molitvena "... na haszek szlovenszkoga národa..." in v naslednjih letih še tri.²⁸ Sprejem in odzivnost Küzmičevih knjig sta bila zelo velika. Nekatere med njimi so bile večkrat ponatisnjene in kot učbeniki obvezne v ljudskih šolah vse do leta 1868, ko so jih nadomestili novi državni učbeniki. Pripomogle so k solidni verski izobrazbi, k razvijanju pismenosti v domačem jeziku in posredno k utrjevanju narodne zavesti, ki je bila v poznejših letih še kako na preizkušnji. Posebej v času centralističnih jožefinskih reform in prisilnega uvajanja nemščine in nato v času madžarskega narodnoprepovednega gibanja in uvajanja madžarščine kot uradnega jezika in obveznega učnega jezika tudi na drugonarodnih šolah.

Med madžarskimi posvetnimi in cerkvenimi oblastmi je bilo v naslednjem stoletju slovenskemu ljudstvu med Muro in Rabo, njegovi kulturi in jeziku, naklonjenih vedno manj ljudi. Omrežil jih je rastoči madžarski nacionalizem, povezan z lastno željo po narodni samostojnosti in ločitvi od avstrijske krone. Ob koncu 18. stoletja je na Ogrskem madžarski jezik z izjemo mest prevladoval le na t.i. madžarskem etničnem območju, ki je predstavljalo približno tretjino države. Šele z novo zakonodajo spremenjene razmere v družbi in madžarski narodni prepoved sta spremenila to stanje. Madžarska kultura in madžarski jezik sta postala bistveni sestavni del političnega programa nove Ogrske s čemer pa je bila povezana tudi uvedba madžarskega jezika na vsem ozemlju Ogrske. Na Ogrskem je leta 1787 živel 29% Madžarov²⁹ in, če so jih leta 1910 naštel skoraj 55% se moramo vprašati

²⁵ Mihael Küzmič: n.d. 28.

²⁶ Mihael Küzmič: n.d. 22.

²⁷ Ivan Škafar: Iz dopisovanja med škofom... 1, 87. - 112., 2, 269.- 283., 3 - 4, 468.- 493.

²⁸ Vilko Novak: Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana 1976, 54. - 60.

²⁹ Fran Zwitter: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, 60.

ali je to rezultat dejanskega naraščanja števila Madžarov ali madžarizacije prebivalstva ali političnega pritiska in mahinacij pri izvedbi štetja. Za uspešnost uresničevanja nacionalnega programa gre zahvala madžarskemu srednjemu plemstvu, ki se je skoraj v celoti pomadžarilo. Le-to si je namreč zelo prizadevalo za ohranitev svojega prevladujočega položaja, ker je v njem videlo možnost za ohranitev madžarskega značaja Ogrske. Menili so, da so zaradi tradicije neodvisne države med vsemi ljudstvi na Ogrskem Madžari edini, ki predstavljajo narod in na ta način torej v državi tudi živi le en sam narod.³⁰ Ogrski deželni zbor je tako po koncu absolutizma ponovno zahteval pred marčno revolucijo pridobljene pravice in vztrajal na načelu enotnosti historične Ogrske, enega, samo ogrskega političnega naroda in madžarščine kot jezika centralnih ustanov.

V tem obdobju oblikovanja madžarske nacionalne države, so se prekmurški protestantski pisci, ki niso našli več nobenih narodnih pobud zapri v stare arhaične oblike pismenega izražanja. Po smrti Janoša Kardoša leta 1875 so jim tako ostali le ponatisi dotedanjih del. Katoliški pisci in izobraženci, ki jih ni omejevala verska različnost pa so pričeli iskati vedno več stikov s sonarodnjaki na desnem bregu reke Mure, pa tudi oni z njimi. Stanko Vraz je v zbirki Narodne pesmi ilirske leta 1839 objavil tudi ljudske pesmi, ki jih je zbral na potovanju po Prekmurju. Na prekmurški jezik je opozoril Matijo Čopa, ki je tukajšnje pisatelje vključil v svojo Zgodovino južnoslovanske književnosti. Rezultat stikov domačega pisca Jožefa Košiča s štajerskimi Slovenci pa sta dve njegovi najpomembnejši deli: Zobriszani Szloven in Szlovenka med Mürov i Rábov (1845), kjer je povzel cele odstavke Slomškove knjige Blaže in Nežica v nedeljski šoli in rokopis Staerine 'seleznih ino Szalaszkih Szlovenov³¹, kjer mu je služila za primer Kremplova knjiga Dogodivšine Štajerske zemle.

Med Slovenci je zanimanje za Prekmurje naraslo v revolucionarnem letu 1848, prvič pa ga je obširneje predstavil slovenski javnosti Peter Kozler v članku Slovenci na Ogrskem, objavljenem v Sloveniji leta 1849, in ga tudi vključil v svoj Zemljovid slovenskih dežel. Med najbolj prizadevnimi za povezovanje Slovencev na obeh straneh Mure je bil duhovnik, narodni buditelj in politični publicist Božidar Raič. Z uvedbo imena Pomurje je že leta 1859 želel odvzeti Muri vlogo mejnika.³² Rezultat njegovih prizadevanj sta dve obsežni razpravi o Slovencih na Ogrskem v slovenskem časopisju, ki se dotikata gospodarskih, političnih, lingvističnih, kulturnih, prosvetnih in drugih razmer. To sta: Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru (Najprej 1863, Letopis Maticе Slovenske 1868) in Prekmurški knjižniki pa knjige (Letopis Maticе Slovenske 1869). Raičeva prizadevanja po kulturni združitvi so sovpadala s časom pripravljajočega se dualizma in zato niso naletela na pravi odziv ne na prekmurški, ne na osrednjeslovenski strani. Zato se je v času povečane madžarizacije opravičeno bal za narodni obstoj Prekmurcev, vendar ga je zavest o njihovi nacionalni trdoživosti, pripravila do spoznanja, da "se prville stere in pokoplje

³⁰ Fran Zwitter: n.d. 61.

³¹ Delo je ohranjeno v rokopisu in objavljeno delno v: Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, v: ČZN 1914, 93-154. in Jožef Košič: Življenje Slovencev med Muro in Rabo (izbor del), Budimpešta 1992

³² Slovenci podravske in pomurske pozdravljajo novega višega pastirja prečastitega Slomškovega Antona Martina 4. kimavca 1859, v: Novice 1859, 300.

nadutost in krivičnost madjarska, nego se potujči peščica ogrskih Slovenov”.³³ Njegove razprave so vzpodbudno vplivale na nekatere domače pisce, kot so bili: Marko Žižek, Janko Murkovič, Jožef Borovnjak in prvi prekmurski časnikar Imre Agustić (Priatelj 1875-1879). Slednji je pričel v svojem časopisu namesto madžarskega črkopisa uvajati gajico in nekatere knjižnoslovenske izraze in to je bil tudi način, kako si je Raič predstavljal kulturno združitev slovenskega naroda, čeprav bi po njegovem potem moralo slediti še uvajanje prekmurščine v knjižno slovenščino.

Posledica z dualizmom sklenjene osamosvojitve Madžarske leta 1867 je bila sistematična madžarizacija. Vizija o velikem, enotnem madžarskem narodu je drugim ljudstvom na ogrskem odrekla pravico do svobodnega narodnega razvoja in tedaj se je tudi položaj Slovencev bistveno poslabšal. Z dualizmom je postalo vprašanje nemadžarskih narodov notranje vprašanje Ogrske. Najbolj je to odslikal novi zakon o enakopravnosti narodnosti iz leta 1868, ki je določal, da so vsi prebivalci Ogrske en sam politični narod, madžarščina je jezik države, parlamenta in visokošolskega pouka, nemadžarski jeziki se morajo uporabljati v županijskih in občinskih svetih in v določenih primerih kot občevelni jezik uprave in nižjih sodišč; o učnem jeziku javnih šol odloča minister, občine, cerkve in privatniki imajo pravico, da ustanavljajo šole in odločajo o njihovem učnem jeziku.³⁴ Zakon je v večini točk ostal le na papirju in ga niso nikoli izvajali. Uporaba jezika narodnosti je bila namreč prepuščena krajevnim uradnikom in tako je tudi slovenščina izven domače hiše in vasi ostala le še v Cerkvi. Iz šol jo je pričel izrivati zakon o obveznem pouku madžarščine na nemadžarskih šolah iz leta 1879³⁵ s katerim je bila povezana tudi zahteva sombotelske škofije, da slovenske učbenike za pouk in verouk tiska budimpeštanska Družba sv. Štefana v madžarskem črkopisu in tako izrine vedno bolj uveljavljajočo se gajico. V treh letih po sprejetem zakonu so se morali vsi učitelji obvezno naučiti madžarskega jezika, če so želeli ohraniti službo. S tem namenom so potekali po celi državi izobraževalni tečaji, za širjenje madžarskega jezika in kulture pa so oblasti na področjih s številnejšim nemadžarskim prebivalstvom podpirale ustanavljanje posebnih kulturno - izobraževalna društev. V Murski Soboti je bilo leta 1893 ustanovljeno Madžarsko izobraževalno društvo za Vendsko krajino (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület - VMKE) v Dolnji Lendavi pa leta 1899 podobno Izobraževalno društvo Dolnje Lendave in okolice (Alsólendvai és Vidékei Közművelődési Egylet).³⁶

Madžarski značaj so Ogrski “kazila” tudi številna krajevna in družinska nemadžarska imena. Pričela se je obsežna akcija pomadžarjevanja le-teh in že pred letom 1889 so bila pomadžarjena skoraj vsa prekmurska krajevna imena. Tako šematizem sombotelske škofije iz tega leta prinaša oboja tako slovenska, kot nova madžarska krajevna imena, medtem ko šematizem iz leta 1882 madžarskih imen še ne pozna. Pozneje so opustili tudi dvojno zapisovanje in so ostala le madžarska imena, kot izvirna. Stanje pomadžarjenih krajevnih imen je dokončno potrdil Zakon o poimevanju občin in drugih krajev iz leta 1898 s katerim je bilo določeno da se smejo

³³ Jože Ftičar: Slovinci na levi in desni strani Mure in njihovi kulturni stiki do 1919, v: Panonski zbornik, Murska Sobota 1966, 124.

³⁴ Fran Zwitter: n.d. 156.

³⁵ Miroslav Kokolj, Bela Horvat: Prekmursko šolstvo, Murska Sobota 1977, 214. - 215.

³⁶ Miroslav Kokolj, Bela Horvat: n.d. 232. - 235.

v vseh osebnih in uradnih dokumentih, knjigah in ostalih zapisih uporabljati le s tem zakonom določena krajevna imena. Enako pa je veljalo za osebna imena in priimke, ki jih je bilo obvezno v vse uradne dokumente vpisati v ustrezni madžarski obliki.³⁷ Politični in gospodarski razvoj v smeri vedno večje madžarizacije, je kazal tudi volilni zakon, po katerem je imelo le okoli 6% vseh prebivalcev Ogrske volilno pravico. Sistem z omejeno volilno pravico, javnim glasovanjem in virilisti je ohranjal oblast v rokah plemstva in veleposetnikov, diskriminiral pa predvsem nacionalno mešano podeželje. Na Ogrskem so iz teh vladajočih vrst prihajali tudi novi kapitalisti in pospešena industrializacija je povzročila množično izseljevanje - ponovno iz nacionalno mešanih, ruralnih področij. Med leti 1891 in 1910 se je iz Ogske izselilo milijon in pol prebivalcev, od katerih je bilo 70% Nemadžarov. Slovencev se v tem času ne omenja več v nobeni statistiki ali pregledu ljudskega štetja, njihov število pa lahko iščemo v kategoriji "drugi narodi".

Da se narodna zavest med Slovenci na Ogrskem ni zlomila, čeprav je prestala mnoge preizkušnje znotraj državnega aparata, ki je bil v absolutni službi ogrske državne ideje o veliki državi in o velikem, nedeljivem madžarskem narodu, pa so na prelomu stoletja ponovno zaslužni domači duhovniki, zbrani okrog Franca Ivanocyja, ki jih Jožef Smej imenuje Ivanocyjev krog.³⁸ Jožef Klekl, Ivan Baša, Peter Kolar, Franc Rogač in Jožef Sakovič in še nekaterih je bila skupina duhovnikov, ki se je namenila, da s svojim delom, predvsem pastoracijo, knjigami in časopisi v slovenskem jeziku ohrani slovenski značaj tega prostora in s tem tudi njegov verski značaj. Ivanocy se je namreč predvsem bal, da bi pomadžarjenje Slovenske krajine pomenilo tudi konec verskega življenja v njej.³⁹ Znotraj te skupine se je oblikoval tudi nekakšen prvi politični program za Prekmurje, kakor ga spoznamo iz Ivanocyjevih časopisnih člankov v dveh madžarskih časopisih: Vasvármegye in Szombathelyi Ujság, ki sta izhajala v Sombotelu. Poleg tega, da iz čisto ideološkega pogleda obsoja državni liberalizem in cerkveno hierarhijo, ki se je z njim povezala, opozarja tudi na kulturni boj. Ugotavlja, da narodnostno vprašanje ni rešeno in, da takšne revščine med ljudstvom na Madžarskem še ni bilo. Ob pripravah na veliko praznovanje tisočletnice prihoda Madžarov v današnjo domnovino je odkrival zlorabo patriotizma in revščine v nacionalistične namene in opozarjal: "Pravijo, da živimo v državi, ki je pravično urejena. Ko bi bilo res tako, potem višja oblast ne bi trpela takega stanja in bi dala več moči v roke nižjim upravnim činiteljem, ki dostikrat dobro hočejo pa ne morejo ničesar storiti. Takšno izrabljano človeško blago mora nekoč postati socialistično."⁴⁰ Narodni program za Prekmurje, kakor ga je oblikoval Ivanocyjev krog daje največji poudarek pomenu vere v zasebnem in javnem življenju ter s tem povezani pastoračiji v materinem jeziku, nato pomenu in vlogi lokalnih časopisov v domačem jeziku, ki naj služijo kulturnemu dvigu ljudstva, železniški povezavi Prekmurja z notranjstvom Madžarske in Slovenijo, verskim šolam oz. neodvisnosti Cerkve v šolah, manjšim carinam (predvsem na štaterski meji), regulaciji Mure in kot osnovni problem Ogrske navaja nerešeno

³⁷ Miroslav Kokolj, Bela Horvat: n.d. 235. - 240.

³⁸ Jožef Smej: Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga, Maribor 1975

³⁹ Jožef Smej: n.d. 34.

⁴⁰ Jožef Smej: n.d. 56.

nacionalno vprašanje. Ob deseti letnici izhajanja Marijinega lista je Jožef Klekl to strnil v stavku: "Branimo krščanstvo, ljubimo svoj materin jezik, ljudstvo in domovino".⁴¹

Zaradi širjenja slovenskih knjig, ki jih je izdajala Družba sv. Mohorja, so madžarske oblasti Ivanocyja obtožile panslavizma. Ministrski predsednik grof Khuen Hederváry je leta 1903 pisal sombotelskemu škofu: "Madžarska vlada je po temeljitem preudarku... prišla do prepričanja, da bodo protidržavna prizadevanja omejene knjižne družbe v županiji (Železni županiji op.M.F.) samo tako ostala brezuspešna, če bomo naše slovensko govoreče državljane utrdili v njihovem domoljubnem čutu, njihov jezik pa pomadžarimo."⁴² Na zahtevo soboškega okrajnega glavarja sombotelskemu škofu, naj poskrbi, da bodo prekmurski duhovniki pretrgali vsak stik z Mohorjevo družbo je Ivanocy odgovoril: "Prav gotovo ni danes izobraženca, ki bi upal trditi, da ljudstvo ne potrebuje branja. Vsakdo pa lahko bere le v tistem jeziku, ki ga razume. Dati madžarsko knjigo v roke slovenskemu človeku je danes nesmiselno. Če danes v svojem lastnem jeziku ne najde čtiva, ga bo poiskal v tistem jeziku, ki je njegovemu najbližji. Niti jaz niti kdo drug nima pravice kratko malo iztrgati ljudstvu iz rok tistih knjig, katerih jezik je najbližji njegovemu in katerih vsebina ni niti proti državi, niti proti domovini. Kratko malo odvzeti te knjige brez ustreznega nadomestila, bi pomenilo kratenje naravnega prava."⁴³ Župan Železne županije je v svojem dopisovanju s sombotelskim škofom takrat ugotovil: "Kam pa pridemo če v njih (op. M. F. ogrskih Slovencev) vzbudimo željo po kulturi. Mar ni nevarno tudi v njih vzbuditi sanje in hrepenenje po veliki slovensko - ilirski solidarnosti, ki je za madžarsko domovino lahko samo usodna?"⁴⁴

Razen treh časopisov v domačem t.j. prekmurskem jeziku: Kalendarja Srca Jezušovoga, Marijinega lista (oba leta 1904) in Novin (leta 1914) Ivanocyjev narodni program v okviru Ogrske ni bil uresničen. Jožefu Kleklu, poznejšemu nekajkratnemu narodnemu poslancu v Beogradu in nespornemu političnemu in narodnemu voditelju prekmurskih Slovencev v času nastajanja in življenja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa je bil osnova in cilj njegovega političnega delovanja.⁴⁵ Kleklove nove maše na Tišini se je leta 1897 udeležila tudi skupina štajerskih duhovnikov z Antonom Koroščem in ob tej priložnosti prvič na Ogrskem razvila slovensko zastavo. Koroščeva jasna politična opredelitev je bila tako blizu Ivanocyjevemu in seveda Kleklovemu razmišljanju t.j. za slovenski narod, za katoliško Cerkev in za avstrijsko cesarstvo, ki zanj predstavlja državo in skupno domovino⁴⁶, enako kot predstavlja Kleklu to domovino Madžarska, dokler ni popolnoma jasno, da nimajo Slovenci v njej več kaj iskati. Preko rednih stikov s štajerskimi duhovniki je Klekl vedel kam se usmerja politična situacija med Slovenci ob koncu prve svetovne vojne. V Prekmurju pa so se prve javne zahteve po združitvi s Slo-

⁴¹ Jožef Smej: n.d. 61

⁴² Jožef Smej: n.d. 59.

⁴³ Jožef Smej: n.d. 138.

⁴⁴ Stanko Zver: Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: Ivanocyjev simpozij v Rimu, Rim 1985, 31-46.

⁴⁵ Metka Fujs: Kleklov politični portret, v: Kleklov simpozij v Rimu, Celje 1995, 161-168

⁴⁶ Feliks J.Bister: Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne, v: Prispevki za novejšo zgodovino 31, 1991, 13.

venci na desnem bregu Mure pojavile na promadžarskem shodu, ki ga je 20. oktobra 1918 pripravilo soboško VMKE in se je le-ta sprevrgel v pravi upor izzvanega slovenskega prebivalstva, tako da so morali posredovati žandarji.⁴⁷ Prekmurški Slovenci so se v naslednjih dveh mesecih množično udeleževali zborovanj v Ljutomeru in Radgoni, ki jih je pripravljala mariborski narodni svet, vlada Mihályja Károlya, predvsem pa njen komisar zadolžen za slovensko področje dr. Béla Obal, pa je poskušala doseči sporazum o oblikovanju nekakšne samostojne "Vendske županije". Odgovor na stisko madžarske vlade je bil načrt avtonomije, ki so ga pripravili slovenski duhovniki Zalske županije 14. januarja 1919,⁴⁸ podpisala pa sta ga tudi dva župnika iz današnjega Porabja.⁴⁹ Načrt avtonomije je bil predmet pogajanj, ki jih je pripravila vlada v Budimpešti, vendar so imeli slovenski predstavniki nalogo, da od nobene svojih zahtev ne odstopijo. Najpomembnejša je bila ta, da mora pogodbo potrditi pariška mirovna konferenca in tako zagotoviti avtonomijo ogrskim Slovencem, ne glede na to kateri državi bodo pripadli. Vlada na takšne zahteve seveda ni mogla pristati, ker bi s tem prejudicirala dejstvo, da lahko to področje pripade tudi Jugoslaviji. Glede na razvoj dogodkov pa to tudi ni bilo več potrebno. Burnih dogodkov povezanih z marčevsko razglasitvijo sovjetske republike in Tkalčevo vstajo, katere rezultat je bila šestdnevna Murska republika je bilo konec, ko je jugoslovanska vojska - s pristankom mirovne konference- 12. avgusta 1919 zasedla Prekmurje. Mejo na razvodnici med Muro in Rabo je 4. junija 1920 potrdila trianonska mirovna pogodba, dokončna razmejitvena črta pa je bila podpisana v Zagrebu leta 1924.

Kakor vsaka politična meja je bila tudi ta krivična, na eni strani je pustila madžarsko prebivalstvo, ki je živelo strnjeno v vaseh ob vzhodni meji, na drugi pa slovensko prebivalstvo v Porabju. Prekmurje je bilo zato še nekaj let področje konfliktov. Madžarska država je zahtevala plebiscit, madžarsko prebivalstvo pa priključitve k matični državi. Nekaj so o narodnem izvoru tukajšnjih prebivalcev želeli postaviti še Hrvati, polemiko o tem pa je liberalno Jutro poimenovalo "polemika med slovenskimi in hrvaškimi separatisti o vprašanju ali so Prekmurci Slovenci ali Hrvati".⁵⁰ Tudi nova slovenska ali jugoslovanska oblast se je na tem občutljivem področju, katerega posebnosti in zgodovino je le slabo poznala, obnašala zelo nespretno. Slabe izkušnje s svetovno politično kuhinjo so jo poučile le v tem, da pač ostane tvoje tisto, kar si zasedel z vojsko in da so vsi sklepi o postopnem prevzemanju oblasti brezpredmetni. Največ nezadovoljstva med prebivalstvom je zato povzročila takojšnja zamenjava vseh dotedanjih uradnikov in učiteljev ter skoraj revolucionarno uvajanje slovenskega knjižnega jezika, ki so ga mnogi vendar slabo razumeli. Jožefu Kleklu so zato nekateri njegovi nekdanji sodelavci očitali, da jih je odpeljal k Slavom (Tako so prekmurški Slovenci imenovali ostale Slovence op. M.F.), ki jih sedaj "mučijo" s knjižnim jezikom v uradih, šolah in pri verouku. Kot narodni poslanec v jugoslovanskem parlamentu in pozneje kot banski svetnik je zato ves čas svoje dolge politične kariere, v okviru avtono-

⁴⁷ Kaj je rodila soboška slavnost?, v: Novine 5, 1918, 45, 2.

⁴⁸ Načrt ali planum autonomije, šteroga je spravišče slovenskih duhovnikov, Zalske županije, 14. januarja 1919. leta enoglasno sprejelo, v: Novine 6, 1919, 6, 1.-2.

⁴⁹ Franček Mukič, Marija Kozar: Slovensko Porabje, Celje 1982, 81.

⁵⁰ Strašna klerikalna polomija v Murski Soboti, v: Jutro 31.VIII. 1926, 199/2.

mističnega progarna Slovenske ljudske stranke, zahteval tudi posebne avtonomne pravice za Prekmurje, zaradi njegovih gospodarskih, jezikovnih, verskih in drugih posebnosti.⁵¹

Kljub težavam pri navajanju na skupno življenje je čas med vojnama Prekmurje utrdil kot slovensko narodno področje in če so prekmurški Slovenci sami pred skoraj osemdesetimi leti še dvomili v to ali je bila odločitev njihovih narodnih voditeljev pravilna, so v naslednjih desetletjih imeli veliko vzrokov za dvom, da mnogim znotraj slovenskega narodnega jedra ni jasno kje so slovenske etnične meje in kako se jih ohranja.

Svojevrstno nezaupanje v narodno zavest tukajšnjih Slovencev so pokazale jugoslovanske oblasti z odločitvijo, da v kraje naseljene z madžarsko narodno skupnostjo naselijo primorske in istrske koloniste, ki jih je rapalska pogodba oropala njihove zemlje ali pa so se morali izseliti zaradi svojega protifašističnega delovanja. Izbrati za to Prekmurje, daleč najbolj gosto naseljeno slovensko pokrajino, pokrajino s številnimi nerešenimi gospodarskimi in socialnimi problemi, ki je prav zaradi tega stoletje dajala največ izseljencev in sezonskih delavcev, je možno narediti le ob pomanjkljivem poznavanju stanja. Obnašali so se tako, kot so se obnašale madžarske oblasti zadnjih petdeset let in bili zaradi tega tudi enako "uspešni". Dodeljevanje zemlje le po narodni pripadnosti z namenom "izboljšanja narodne sestave obmejnih predelov" in zanikanje socialnih razmer ni moglo uresničiti pričakovanja, da bo po naselitvi kolonistov mejno področje narodno utrjeno. Domačini so jih odklanjali zaradi gospodarskih, Madžari pa tudi zaradi narodnih nagibov. Zato so eni in drugi živeli zase, vsak s svojim deležem težav in revščine. Na koncu jih je še enkrat pregnal fašizem, tokrat madžarski, kolonije pa so pričele ponovno dobivati prvotno narodno podobo.⁵²

Nekakšno podobno izkušnjo s kolonizacijo je doživelo Prekmurje po drugi svetovni vojni. Ker zaradi številnih vzrokov, predvsem oblike madžarskega okupacijskega sistema⁵³ ni razvilo takšne oblike narodnoosvobodilnega gibanja, kakor smo ga poznali na ostalem slovenskem ozemlju, je bilo ponovno deležno nezaupanja in očitkov o madžaronstvu. (Čeprav prav tukaj ni nikoli prišlo do večjega razkola med Slovenci, kar bi lahko imelo za posledico kakšnokoli obliko medsebojnega nasilja. Zasluga za to pa gre tudi slovenskim katoliškim duhovnikom, ki so ostali na strani svojega naroda in sodelavcev odporniškega gibanja, čeprav se ideološko z njimi niso strinjali. op. M. F.) Temu so se po, za novo oblast poraznih rezultatih volitev v ustavodajno skupščino leta 1945, pridružili očitki o "nesposobnosti za odločno revolucionarno akcijo", zato so morali vse pomembnejše politične funkcije v pokrajini prevzeti kadri iz drugih delov Slovenije, katerih najpomembnejša kvalifikacija je bila da so sodelovali v revoluciji in bili zato menda dovolj narodno zavedni.

⁵¹ Na volišče, v: Novine 7, 1920, 41, 1., Prekmurska županija, v: Novine 8, 1921, 14.1., Ustava sprejeta, v: Novine 8, 1921, 28, 1., Proklamacija Dam računa za volitve leta 1923 (Miroslav Kokolj: Prekmurški Slovenci 1919-1941, Murska Sobota 1984, 144.

⁵² Metka Fujs: Obmejna kolonizacija v lendavskem okraju med obema vojnama, v: Separatio, posebna številka 3.7. 1991, 44.- 46.

⁵³ Metka Fujs: Madžarska vojaška in civilna uprava v Prekmurju v drugi svetovni vojni, v: Zbornik soboškega muzeja 1, 1990, 89.- 100.

Medtem, ko so prekmurski Slovenci v desetletjih od priključitve k matičnemu narodu vendar dosegli narodno in kljub mnogim nerešenim problemom tudi gospodarsko konsolidacijo pa se je veliko drugače godilo Slovincem živečim v desetih vaseh okoli Monoštra, katerih ozemlje je s trianonsko mirovno pogodbo pripadlo Madžarski. Njihov položaj je ostal enak tistemu pred vojno, znotraj mednarodnih odnosov, ki jih je skoraj stoletje vzpostavljala madžarska uradna politika v interesu enega samega, večinskega naroda. V Hortyjevi Madžarski, za katero je bil Trianon največja nacionalna katastrofa, ki je vso svojo nacionalno politiko temeljila na revizij te pogodbe in se zato tudi odločila sodelovati v drugi svetovni vojni na strani Nemčije, ni bilo nobene možnosti, da bi porabski Slovenci našli svoje mesto v kateri od statistik. Po drugi vojni je bilo ponovno nekaj poskusov, da bi se priključili k matičnemu narodu, znotraj Ljudske republike Madžarske pa so se z ostalimi južnoslovanskimi narodi povezali v Demokratični zvezi južnih Slovanov na Madžarskem. Zaradi svoje maloštevilnosti so znotraj te zveze le s težavo uveljavljali svoje interese. Neugodno je na narodni razvoj te skupnosti vplival tudi informbirojevski spor in nato sovjetsko zatrtje madžarske vstaje leta 1956, ki je celotno državo pahnilo v resignacijo. Večinski narod ni imel moči, da bi se postavil za svoje interese, kaj šele da bi razmišljal o interesih narodnih skupnosti, dalje in globlje od gole deklarativnosti. Tudi po zakonskih spremembah v sedemdesetih in osemdesetih letih so razmere v glavnem ostajale na tej ravni.⁵⁴ In na takšno raven varovanja narodnostnih pravic je iz nekakšne socialistične solidarnosti pristajala tudi jugoslovnska država medtem, ko jo je v primerih kapitalističnih Avstrije ali Italije znala obsoditi. Zato je danes, ko so porabski Slovenci, vendar deležni nekaj več pozornosti in ko imajo tudi svojo lastno narodno organizacijo, najtežja naloga poleg ohranjanja njihovega jezika in kulture, oživljanje njihove narodne samozavesti in včasih se zdi, da je morda že prepozno.

Mnogim se od daleč ša danes Prekmurje zdi nekakšna folklorna zanimivost, melanholična pokrajina radodarnih kmečkih ljudi in ko pridejo v njo se mnogi še vedno čudijo nad običajnimi pridobitvami konca 20. stoletja. Zgodovinskih, narodnih, verskih, jezikovnih, gospodarskih posebnosti pa je tudi v Prekmurju vedno manj in tako kot postaja današnji slovenski prostor vedno bolj univerzalen, postajajo vedno bolj univerzalni vsi naši prostori. Slovenci ohranjamo izoblikovano narodno identiteto, ker v večini živimo v svoji narodni državi ali vsaj v državah, ki naj bi bile demokratične; po načinu življenja pa si postajamo tudi zato vedno bolj podobni med seboj in svojimim sosedom, ne glede na to koliko so si bili kdaj podobni naši kulturni prostori.

⁵⁴ Franček Mukič, Marija Kozar: n.d. 76. - 84.